

Om at forstå ting, der er vanskelige at forstå

(under udgivelse i Døvblindenyt (Dk), aprilnummeret)

© Flemming Ask Larsen 2004,

kognitiv semiotiker MA,

rådgiver ved Skådalen Kompetansesenter, Oslo.

e-mail: flemming.ask.larsen@statped.no

Når man første gang bliver præsenteret for en videooptagelse af et døvblindfødt barn, som er i dialog med en voksen, kan man ikke undgå at undres; er dette virkelig kommunikation? Disse tilsyneladende tilfældige fakter og befamlinger, denne uforståelige taktile dans mellem to væsner, der næsten virker så forskellige som var de fra to forskellige planeter. Kan dette være forståeligt for nogen andre? Kan det overhovedet være det for dem selv? Måske genkender man en vis rytmisk turtagning, der minder om menneskelig udveksling, og hvis man ser godt efter, kan man måske udskille enkelte af fakterne, og tolke dem som gestik eller tegn.

Uanset om man forsøger at forstå en døvblind, der kommunikerer med sin lærer eller man skal bestille en flyrejse over telefonen, er udfordringen den samme: Hvordan kan en betydning eller en tanke, som en person har inde i sit hovede, blive til en lignende tanke i en anden persons hovede? Det er dette mirakel, som den kognitive semiotik er interesseret i at finde en forklaring på. Dette er ikke let, men der arbejdes på det, og forskellige modeller afprøves i beskrivelsen af den kommunikation, der forunderligt nok rent faktisk foregår i verden.

I forsøg med at beskrive betydningsforhandling, hvor en tanke flyttes fra en person til en anden, har en model vist sig forholdsvist holdbar. Denne model bygger på ideen om, at vi forstår verden ved at integrere forskellige forestillingrum (mental spaces) her-og-nu, på nyt hver gang vi møder et forsøg på at overføre en sådan tanke. Jeg skal herefter prøve at forklare, hvordan denne model beskriver denne integrationsproces.

Normalt har vi en nogenlunde fælles forståelse af den situation vi befinder os i sammen med et andet menneske. Vi kan blive enige om, at vi befinder os i den samme stue, sidder ved det samme bord, at stolene er af træ og så videre. Det er ikke sikkert vores fokus er ens, eller at vi tænker de samme tanker, når vi ser eller hører, beføler, lugter eller smager ting i vores

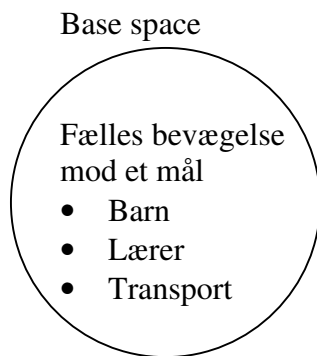
omgivelser, men ikke desto mindre sørger vores nogenlunde ens sanseapparat og vores (i store træk) fælles kulturelle opvækst for, at vi danner os en mental forestilling af vores fælles situation, der i alle praktiske henseender er nogenlunde fælles. Denne mentale forestilling er kommunikationens basale mentale rum, og kaldes i litteraturen for *base space*.

En af de ting vi kan blive enige om – måske uden at være os det bevidst – er, at vi i et givent øjeblik har vores opmærksomhed rettet mod hinanden, og mod den andens ønske om at kommunikere. En sådan forståelse af situationen vil da lede os til at samkoordinere vore fokus, således at vi kan sige at befinde os i et fælles dialogisk mentalt rum. Når vi oplever vores fælles situation på denne måde, vil vi fokusere på *betydningen* af den andens adfærd, og dermed fokusere på de *tegn* (i vid forstand) som vi kan forstå et eller andet ved. Vi tolker lyde som *ord*, bevægelser som *gestik*, blik som *sigende* osv.

Hvad disse tegn kommer til at betyde for os afhænger af flere forskellige ting. For det første er betydningen afhængig af hvordan vi opfatter *situationen* (base space) for det andet er den afhængig af hvordan tegnet er udformet, altså hvad, der bliver *præsenteret* for os, og for det tredje afhænger den betydning vi afleder af tegnet af den viden, eller *hukommelse* vi har om dette tegns brug og om situationer af denne type. Mest af alt afhænger denne betydning dog af den forhandling, der foregår i situationen, og som er et fælles arbejde for, at vi skal forstå hinanden.

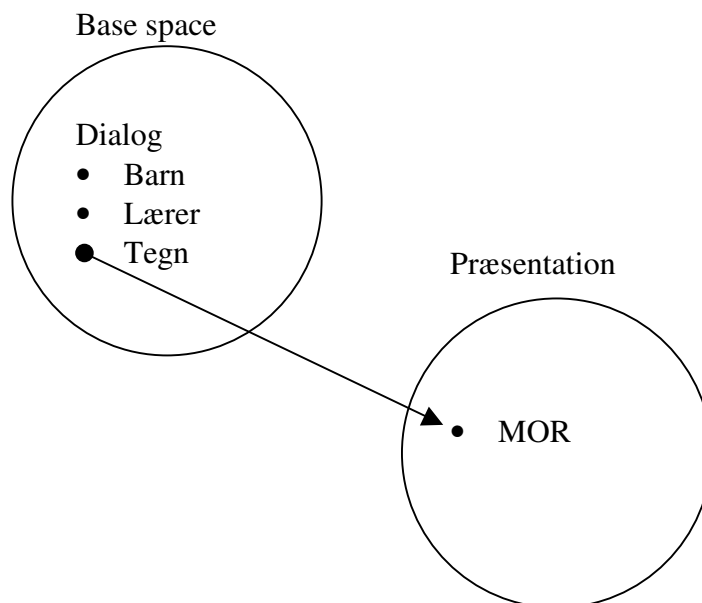
Lad os tage et eksempel fra det virkelige liv. En lærer kommer gående med et døvt og svært synshæmmet barn. Som følge af sine sansetab har barnet meget lidt sprog. De går hen ad en gade, hvor en del biler er parkeret. Barnet er i stand til at se, at disse genstande, dér langs fortovet, rent faktisk er biler, og hvilke farver disse biler har. Som udgangspunkt har de to personer det tilfælles i deres opfattelse af deres base space, at fokus er at komme et bestemt sted hen. Base space er altså en fælles forståelse af fokus på transport. Personerne kan hver især have andre oplevelser, der er uafhængige af den andens, men dette, at være på vej, må være en fælles grundlæggende forståelse af situationen.

III. 1. Base space: Transport



Denne grundlæggende forståelse af situationen ændres, idet barnet pludseligt laver en bevægelse, som opfattes af læreren som tegnsprogs-tegnet MOR. Læreren opfatter det i situationen som om barnet *præsenterer* et tegn. Læreren foreslår at omdefinere base space til et dialogisk rum ved at svare på bevægelsen, som om den var et tegn, og tilbyder at starte en samtale. Barnet accepterer denne tolkning og deltager i den efterfølgende samtale. Hermed har de forhandlet sig frem til en omdefinering af base space, og de er nu i et fælles dialogisk mentalt rum.

III. 2. Dialogisk defineret base space, udløst af præsentation af tegn

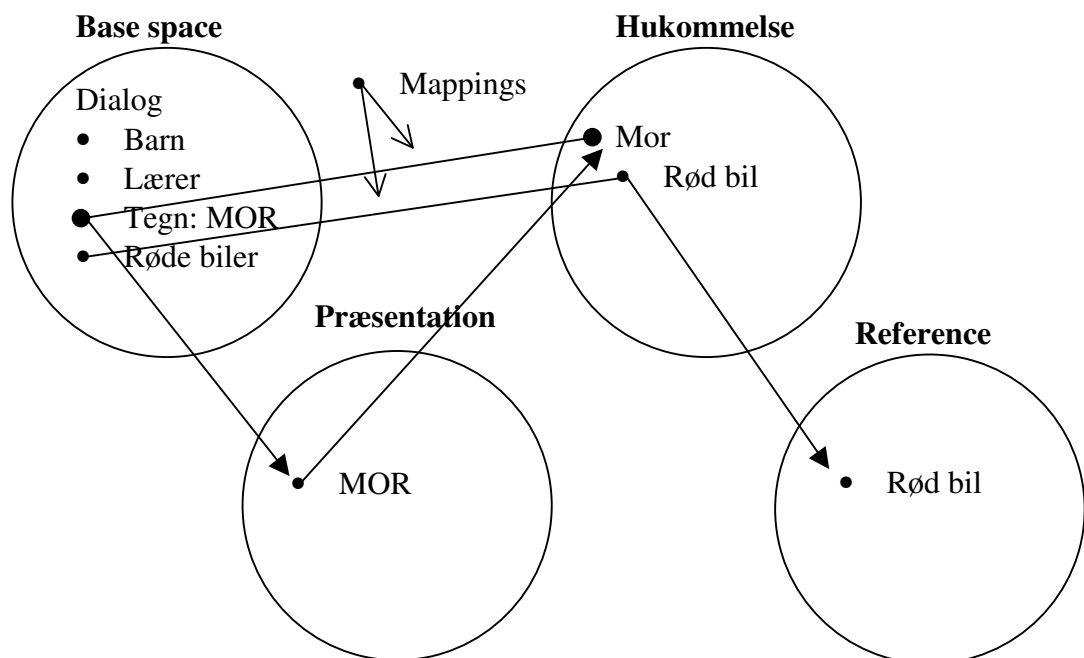


Denne omdefinering har forskellige konsekvenser for, hvilke ting i situationen, der er i fokus. Der må forhandles om hvad dette tegn henviser til. Er barnet træt og vil hjem til sin mor? Barnet virker ikke træt, men glad og kommunikerende. Mange forskellige betydninger prøves

af uden resultat, og de begiver sig videre indtil barnet pludseligt gentager tegnet MOR. Dette sker flere gange indtil den voksne opdager, at tegnet kun præsenteres, når de passerer røde biler. Da må bilerne ved fortorvskanten pludseligt tilskrives en eller anden værdi, som de ikke havde før. Problemet er nu at finde ud af hvad dette kan betyde.

For at forstå hvad der kan menes med dette må vi ty til den fælles hukommelse, som barnet og læreren har om mødre og biler. Læreren ved, at barnets mor har en rød bil. Dette er et *holdepunkt* for at etablere en forbindelse mellem tegnet MOR og de røde biler langs fortorvskanten. Sådanne holdepunkter på tværs af mentale rum kaldes *mappings*.

III. 3. Nye elementer (røde biler) bliver vigtige i base space



Barnet bruger tegnet MOR om bilerne, og kalder i en vis forstand de røde biler for MOR. På en vis måde betyder tegnet MOR altså samtidigt "mor" (med alt hvad det indebærer af mulige betydningslag) og "røde biler". En sådan sammenblanding, hvor tegnet samtidigt betyder to forskellige ting, kalder vi et *blend*.

Imidlertid er det ikke umiddelbart nemt at forstå, hvordan et tegn på denne måde kan betyde to ting samtidigt. En sådan dobbelt betydning er selvfølgelig tæt knyttet til et eller andet i situationen her-og-nu, der giver det mening. Med andre ord kræver et sådant blend en eller anden *relevans* fra situationen for at kunne stabilisere sig og blive en fælles betydning for både den, der præsenterer dette blend, og den, der skal prøve at forstå betydningen.

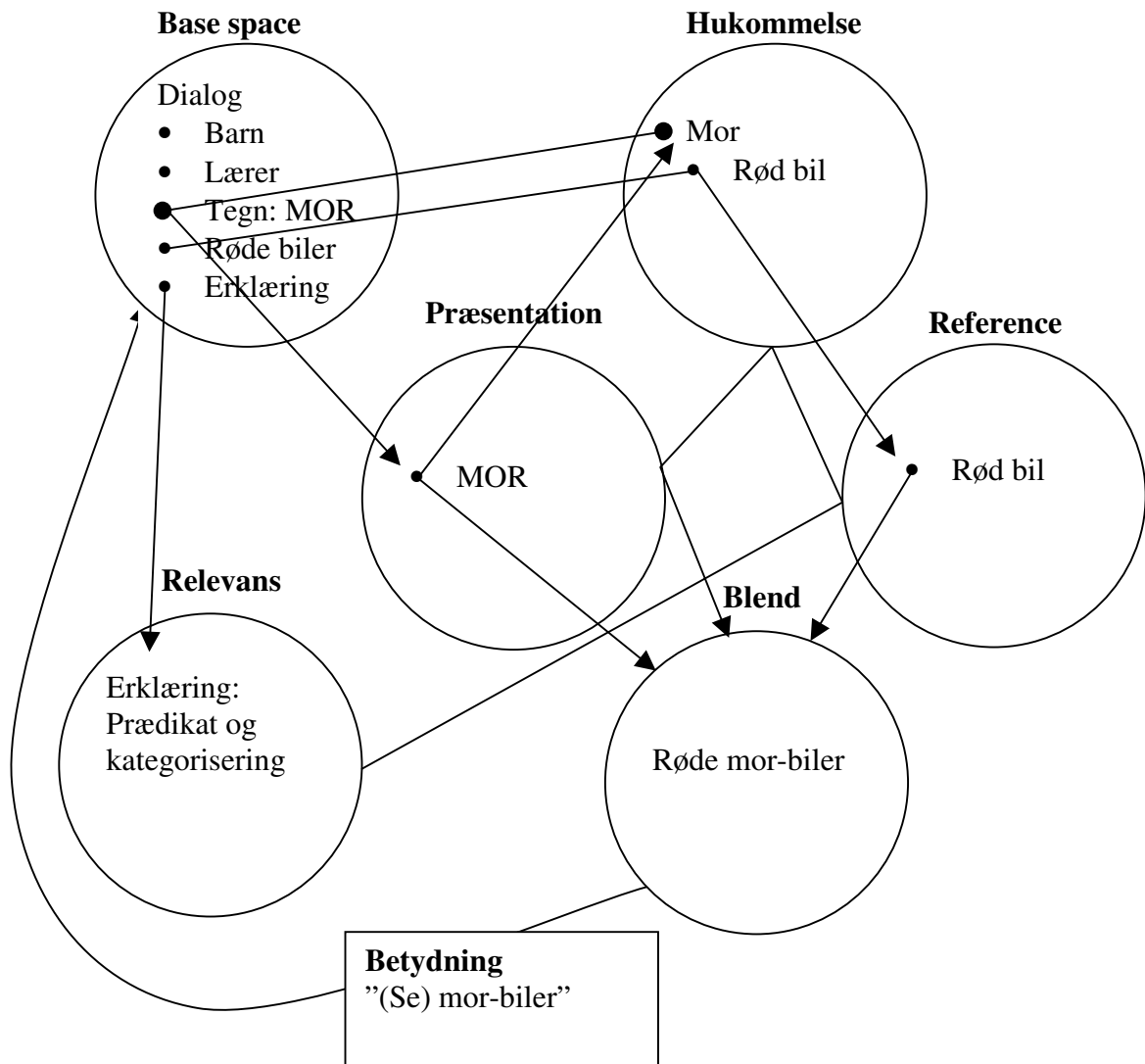
Nu ved vi at den nye værdi, der tilskrives bilerne er, at de er biler på en mor-måde, netop med hensyn til, at de er røde. Bilerne kategoriseres altså som havende det tilfælles, at de er mor-biler, fordi de er røde. De er biler af samme kategori, som den mor har. Sammenhængen mellem tegnet MOR og de røde er relevant for barnet i kraft af den funktion som kategorier har for os mennesker: Vi har brug for at ordne verden, så den bliver overskuelig. For et barn, der er i færd med at få styr på verden, er en sådan kategorisering yderst vigtig for dette projekt. Her er relevansen, at udforske verden.

I tillæg kan dette endten forstås som en erklæring: ”dette er en mor-bil!” eller som et spørgsmål: ”er dette en mor-bil?”. Om der er tale om det ene eller det andet afhænger af yderligere holdepunkter i konteksten. I dette tilfælde er det åbenbart at barnet vil fortælle noget – i første omgang til sig selv, og, efter læreren har kommenteret tegnet, til læreren. Vi kan sammenfatte ytringen til: ”(se) MOR-biler”. En anden måde at beskrive denne ytring på er, at MOR fungerer som et prædikat for bilerne.

I situationen fungerer tegnet som en erklæring af, at disse biler må have prædikatet mor-biler, og dermed tilhører denne kategori. Denne kommunikative funktion (erklæringen) og det kategoriserende aspekt af denne erklæring er den *relevans*, der binder det præsenterede tegn (MOR) sammen med referencen (røde biler). Der er flere mulige oversættelser af denne ytring. Vi kunne oversætte den til ”almindeligt” dansk som endten: ”Se, bilerne er røde ligesom mors”, eller: ”Sådan en rød bil har mor også”. Uanset hvordan man oversætter sådanne ufuldstændige sætninger til mere ”normalt” sprog, er der en fare for at overfortolke. Denne fare kan imidlertid undgås, hvis man holder sig til at forklare ytringens funktion og relevans i situationen, og afholder sig fra at overnormalisere ytringens form.

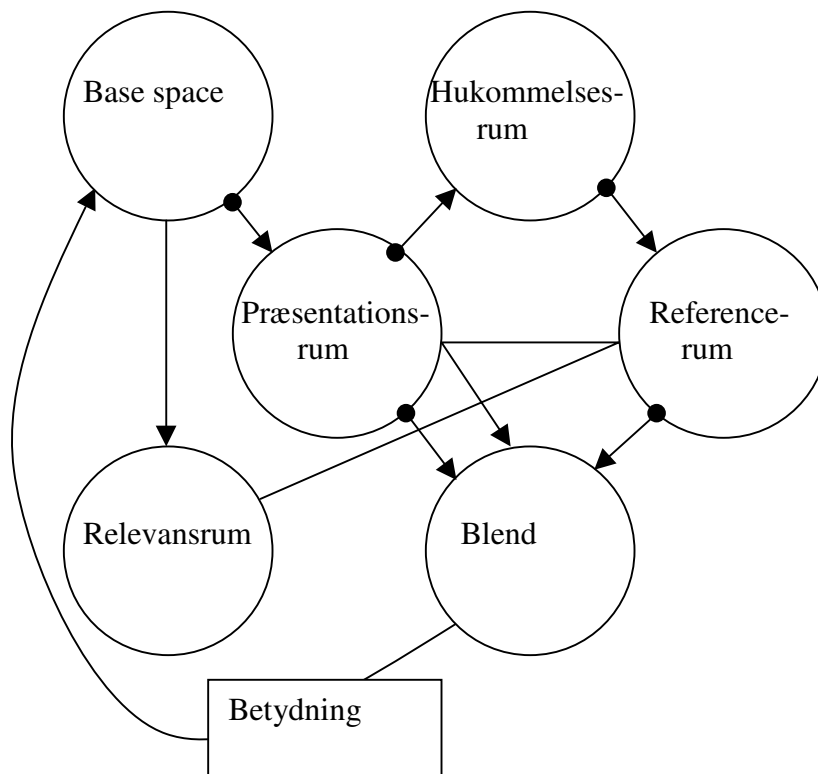
Når alle ovennævnte 6 delelementer af betydningens struktur er mentalt til stede for begge, vil tegnet kunne have en fælles betydning. Denne fælles betydning sendes tilbage fra blendet til base space, som den *betydning* ytringen har. Illustration 4 er en model over hvordan en sådan fælles forståelse kan være bygget op i dette tilfælde.

III. 4. Betydningens mentale struktur



Denne model kan generaliseres i forhold til betydningdannelse i det hele taget. Det viser sig, at en sådan betydningdannelse trækker på disse mentale rum, og sandsynligvis ikke flere end dem. Vi kan altså opstille en generel model (se ill. 5) bestående af de 6 elementer: base space, hukommelsesrum, præsentationsrum, referencerum, relevansrum og blend.

III. 5. Mental space netværk



Nu har vi et bud på, hvordan det er muligt at have en fælles forståelse – hvordan en ytring kan have betydning, der er fælles. Imidlertid er det kun i de situationer, hvor en fælles betydning ikke er særligt indlysende, at disse mekanismer bliver tydelige, altså når ting bliver svære at forstå. Vi kan sige, at det netop er når systemet bryder sammen, at vi er tvunget til at kigge nærmere på det.

Når man forsøger at forstå kommunikation med døvblindfødte, står man netop i en sådan situation, hvor alting er svært at forstå. Hvis vi da ser på modellen igen, for at forsøge at finde ”fejlen”, viser det sig, at der er flere steder det kan ”gå galt”. Vi kan sige, at så længe kommunikationsparterne har tilstrækkelig symetriske indhold i alle modellens rum er der fælles forståelse, men hvis der opstår *asymmetrier* i et eller flere af disse, vil det influere på resten af systemet, og den betydning, som kommunikationsparterne opfatter vil være forskellig.

En af udfordringerne, når det gælder at blive bedre til at kommunikere med døvblindfødte, er, at kortlægge og kompensere for sådanne asymmetrier. Nogle af disse er mere oplagte end andre. F. eks. er der en åbenbar asymmetri i præsentationsrummet, fordi den ene har et alvorligt sansetab: Kan den døvblinde overhovedet se eller høre de relevante tegn? Men hvordan påvirker dette aspekt helt konkret betydningsdannelsen? Andre asymmetrier er

mere skjulte, og dermed sværere at forholde sig til. En af de store udfordringer i forskningen og den pædagogiske praksis, når det gælder døvblindfødtes kommunikation, er netop studiet af disse asymmetrier og hvordan de påvirker den fælles betydningsdannelse. Asymmetrier i opfattelsen af hvad den døvblindfødte *vil* med sin ytring (relevans) og hvilken *hukommelse* om brugen af et tegn den døvblindfødte egentlig har, er blot nogle få eksempler på aspekter af betydningsdannelsen. Disse og mange andre asymmetrier må fortsat være et afgørende fokus for kundskabsudviklingen indenfor døvblindfødteområdet.

Forslag til videre læsning om kognitiv semiotik:

Per Aage Brandt: *Tegn, ting og tanker: Semiotiske essays*, Basilisk Σ 1998.

Peer Bundgård m. fl. (red.): *Kognitiv Semiotik: En antologi om sprog, betydning og erkendelse*, Haase 2003.